

A legújabb multimédia CD-ROM-ok

A várakozásoknak megfelelően ebben az évben gyorsan bővült a magyar fejlesztésű multimédia CD-k kínálata. A CD Panoráma című lap rendszeresen bemutatja az új lemezeket, de a folyóirat oly kevés könyvtárba jut el, hogy azt gondoltuk: nem lesz haszontalan az ott megjelent írások közül kiválogatnunk egy csokorra való a legújabb, és a könyvtárak érdeklődésére is számottartó hazai produktumokról.

(a szerkesztő)

Jovánovics és a 301-es parcella

Európa legnagyobb szobrát alkotta meg Jovánovics György a kivégzett 56-os mártírok sírhelyén, a 301-es parcellában. Művét nem politikai szándék vezette – mint interjújában elmondta, politikai emlékművet nem is lett volna hajlandó létrehozni –; síremléket akart állítani annak a közel négyszáz kivégzett embernek, akitől harminc éven át megvonták a szeretetet és a tiszteletet.

A halott embernek jár, hogy holtában is szerethessék – halljuk a Velencei Biennáléra Parcel 301 címmel megjelent CD-ROM-on rögzített interjújában Jovánovicstól. „Az emlékmű eleve ocsmány műfaj”, tele régi, túlhaladott sablonokkal. Miért vállalta mégis az avantgard szobrász az 56-os mártírok emlékművének felállítását? Barátai meggyőzték őt arról, hogy abban a történelmi pillanatban meg lehet alkotni egy avantgard, elvont köztéri művet. Hallgassuk tovább, mint mond erről Jovánovics: „Az 'elvont' nem egy mocsok szó a mi számunkra, hanem egy formai kifejezés. Van futurista, van impresszionista, van Petőfi Sándor és van elvont. ... Az én szobrom, az emlékmű nem a politikáról szól, hanem a halálról. Formai értelemben olyan újat mond a halálról, amit még soha szobrász ki nem tudott mondani, de nem 56-ról mondja ezt. Itt a temetőben sírhelyet kellett csinálni, ez sírszobrászat, itt a halálról kellett újat mondani...” Az emlékműben egyetlen konkrét politikai utalás van: a fekete gránit-hasáb, a 'Kába-kő', amely pontosan 1956 milliméteres. Ezt ugyan látni nem lehet, de ennek misztériuma van; ezáltal a szoborba bele van komponálva egy fogalmi elem. Az agysejtekben lévő gondolatot a formával házasította össze, és mind a kettő egyformán fontos – mondja Jovánovics.

Erős idegzetű legyen, aki megnézi a CD-n a Fekete Doboz videofelvételét Nagy Imre holttestének exhumálásáról. A többi dokumentumfilm az emlékmű készítése közben, illetve az avatási ünnepségen készült. Eörsi István barátjáról, Angyal Istvánról emlékezik meg, akinek emlékét egy 220 millió éves, hatalmas, rusztikus szikla őrzi.

A lemez legnagyobb értéke a Jovánovicssal készült 50 perces interjú, amelyből mindent megtudhatunk az emlékműről. A nyitott sír a fekete Kába-kővel az örökké nyitott sebet szimbolizálja. Koszorúzni ezt a fekete követ kell, átnyúlva

a nyitott sír fölött. Sehol a világon így nem koszorúznak, de sehol a világon nincs még egy tömegsír, ahol ennyi különböző felfogású ember nyugszik együtt, és akiket a hatalom ilyen kínosan, egyenként perbe fogva ítél halálra, aztán kivégzésük után ilyen emberhez méltatlanul földelt el.

„Az, hogy egy embert hasrafektetve tesznek be egy sírba, fölfoghatatlan borzalom... A holttesten nem lehet bosszút állni. Itt meg hasrafektetve, jeltelenül betették őket a földbe. Az ország egy bizonyos területén az a borzalom történt, hogy holttesteket megaláztak. Nekem az volt a dolgom, hogy négyszáz megalázott holttestet egyenként lemossak és tisztába tegyek. ... Azt, hogy ezeknek a holttesteknek szeretet-negatívumuk van, nem lehet pótolni ... Hogy lehet ezt formailag kifejezni? A gyászt nem túlhangsúlyozni kell, de ez a fekete kő olyan intenzív, hogy örökre jelzi a bukást, a tragédiát és a halált. Attól fogva azonban minden kivilágosodik: mint egy óriási, hatalmas gyolcs, mint egy szeretet-pótlék, mint egy tömény 'szeretet-konzerv' próbálja ezt a szerencsétlen területet éppen a tisztasággal, a világossággal megvigasztalni.” – halljuk az alkotó vallomásában.¹

Anyanyelvi könyvespolc

*Ha Londonból Shakespeare-t kimerik,
mi marad? A limerick!*

*De Londonból Shakespeare-t kimerni,
ki meri?*

Orbán Ottó Az angol irodalom rövid története című paródiájában a limeric-
ket tűzi tollhegyre. Ne szégyelljük bevallani, hogy fogalmunk sincs, mi jelent a
limerick. Nézzük meg az idegen szavak szótárában, de ezúttal ne a kissé viseltes
kötetet vegyük le a polcról, hanem a CD meghajtóba tegyük be a legújabb Scrip-
tum lemezt, az Anyanyelvi könyvespolcot. Hamarosan kiderül, hogy a keresett
szó egy kötött szótagszámú, gúnyoros vagy humoros versformát jelent.

Az őszi Compfair vásárdíját a Scriptum Kft. és az Akadémiai Kiadó Anyanyel-
vi könyvespolca és szótár-családja nyerte. Valamennyi CD-jük ugyanazzal az adat-
bázistól független kezelőprogrammal, a GIB (Graphical Interactive Book) névre
hallgató teljesszövegű visszakereső rendszerrel futtatható. A programot folya-
matosan fejlesztik, a legújabb verziót a regisztrált felhasználók rendszeresen
megkapják. A CD-hez mellékelte felhasználói tájékoztató (amelynek szövege sú-
góként is behívható) részletesen ismerteti a rendszerparamétereket, a telepítés
műveleteit, valamint a program működését.

A keresőfelület több ablakból áll, a képernyő kiosztását tetszés szerint ren-
dezhetjük át. Ha az egymást fedő megoldást választjuk, mindegyik ablak címe
látszik, az egymás alatti elrendezéskor a nyitott ablakokat függőlegesen, az egy-
más melletti opció választásával vízszintesen rendezzük a képernyőn. A kereső-
ablak három fő részből áll: az első részben választhatjuk ki és nyithatjuk meg azt
a szótárt, illetve kézikönyvet, amelyben keresni akarunk. Az Anyanyelvi köny-
vespolc A magyar helyesírás szabályai mellett tartalmazza a Helyesírási kéziszó-
tárt, az Idegen szavak szótárát, a Szinonimaszótárt, valamint egy 14 ezer szavas

értelmező szótárát. A CD különleges szolgáltatása a Rontott szavak gyűjteménye, amely igen nagy népszerűsége számíthat az újságírók és más hivatásos tollforgatók körében. A fájlban egész borzadályos helyesírású szavakat sorakoznak, gyönyörködhetünk például az összes j betűs szó ly-os „mutációjában” vagy a rövid és hosszú magánhangzók zűrzavarában.

A szinonimaszótár keresztbe-kasul használható: a képernyőn bármely kifejezésről át tudunk lépni az újabb és újabb kapcsolatokra. Ha például a „pesties” taccsra játszik kifejezés helyett egy irodalmibb formulát keresünk, hamar rátalálunk: húzza az időt. Mondhatni, mi ebben a különös? De azonnal tovább tudunk lépni az időhúzás további szinonimáira: ki tudja például, hogy aki a krikettben húzza az időt, az fal mellett játszik, vagyis biztonsági játékot folytat?

Az idegen szavak szótárában sem csak a szavak, kifejezések megfeleltetése mentén kereshetünk: különböző szempontokat választhatunk ki, és a továbbiakban csak ezekből kérjük a válaszokat. A szótárban a biológiától az informatikáig kb. 80 szakterületbe rendezték a kifejezéseket, de ide sorolták a tréfás (tréf) vagy bizalmas (biz) értelemben vett szavakat is. Ki tudja ma már, hogy a gerundium a debreceni diákok furkósbotja volt, vagy hogy a „csuszpájz” német eredetű szó, és főzeléket jelent? A szűkített keresés ablakából bármikor visszaléphetünk a teljes szótári szövegekörnyezetbe.

A 14 000 szavas értelmező szótár alapja a Képes diákszótár, amelynek természetes „köznyelvi szókészlete” a mai élő nyelvet igyekszik tükrözni. A megszokott címszóra és kifejezésre keresés mellett egészen szokatlan szempontok alapján is megtalálhatjuk a szavakat. A kifejezések minden egyes szavára közvetlenül kereshetünk, így például az Ábrahám-tól rövid úton eljuthatunk a „feláldoz” szócikkig, amelynek példamondatában szerepel az ismert bibliai hivatkozás: Ábra-

hám feláldozza Izsákot. A Nyelvtani adatok menüpontban csoportokba rendezve találjuk a szavakat: például a hat-ragos fn-re kattintva megtudhatjuk, melyek a határozóragos főnevek. Ezek az információk már annyi többletet nyújtanak a hagyományos szerkesztett szótárakhoz képest, hogy a számítógép ellenségeit is meggyőzik: érdemes volt CD-n kiadni ezeket a nélkülözhetetlen segédkönyveket. Jó lenne, ha az Anyanyelvi könyvespolc minden iskolába eljuthatna.²

A marslakók akcentusa

„A történet igazi marslakókról szól. Azokról, akik a huszadik század elején beszivárogtak a világ legjobb egyetemére és kutatóintézetébe ... Azon buktak le, hogy ... egyetlen földi nyelvet sem tudtak akcentus nélkül beszélni. Volt ugyan egy ügyes trükkjük erre is: magyar emigránsoknak álcázták magukat, hiszen köztudott, hogy a magyaroknak van ez a furcsa nyelvi sajátosságuk.” Leon Lederman Nobel-díjas atomfizikus jellemzi így hazánk nagy fiait: Neumann Jánost, Szilárd Leót és a többieket. De mielőtt annyira elkeserednénk az olvasottakon, hogy azonnal föl hagyunk az angol-tanulással, nézzük meg inkább, hogyan juthatunk előbbre a legújabb magyar CD-k segítségével.

Sztálin és az Empire State Building

A Profi-Média Kft. onnan merítette új CD-jéhez az ötletet, hogy hiába „díszlik” sok háztetön és erkélyen a parabola antenna, bizony nagyon kevesen értik meg az égi csatornák valódi üzenetét. Sajnos, még az angolul tanulóknak is csak kisebb hányada kap olyan profi képzést, amellyel megértené az igazi élő beszédet. A videót ugyan már jó ideje használják erre a célra, de a jelenetekhez kapcsolódó tananyag csak könyvben érhető utol, és a feladatmegoldást nincs, aki értékeli. Rögtön lesz visszajelzés is, ha a tanár szerepét átveszi a számítógép – erre találják ki az interaktivitást.

Adott egy jó ötlet, már „csak” meg kell valósítani. A recept egyszerű: vegyünk az ITN televízió World News adásából jónéhány színes összeállítást, írjuk le a szöveget angolul, adjuk meg a magyar fordítást, keverjünk hozzá tesztfeladatokat, fűszerezzük meg egy kis nyelvtannal, körítésnek adjunk hozzá nyomtatási funkciókat, tallózási és szótározási lehetőséget. Ha mindezt jó alapanyagokból és jó minőségben készítjük el, biztos sikerre számíthatunk. Nem árt, ha az alapanyag jó, vagyis a videoklip érdekes. Van itt minden, ami lekötheti figyelmünket: megnézhetjük a szuperexpresszt a „Csalagútban”, láthatjuk egy csimpánz-menhely munkáját Burundiban vagy elkísérhetünk egy amerikai asztronautát Bajkonurba. Az egyik klip olyan hírt jár körül, amelyről már itthon is többször hallhattunk: Sztálin 1931-ben leromboltatta a Napóleon feletti győzelem örömeire, közadakozásból emeltetett Megváltó Krisztus katedrálisát. Helyére az Empire State Building-nél is magasabb, Lenin gigantikus szobrával díszített Szovjetek Palotáját emeltette volna, ha a gigantomániás terv második részét nem akadályozza meg a háború. Az orosz polgárok – azóta is fájlalván templomuk elvesz-

tését – most újra kívánják építtetni a székesegyházat. A ClipDIC lemezen az erről szóló híradást megnézhetjük folyamatosan, részleteiben, előre-hátra „tekerve” a videofelvételt, elolvashatjuk mondatonként a szöveget angolul és magyarul. A CD-n azonban nemcsak a videóklip, hanem egy komplett nyelvtankönyv is van. A szótárban az angol szavak magyar fordítását nézhetjük meg, a hét különböző teszt segítségével igen alaposan begyakorolhatjuk az egyes „leckék”, klipek anyagát. A tesztek között találunk puzzle kirakósjátékot a szótanuláshoz, totót a hallottak megértéséhez, vagy kitöltősdit az előjárók ismeretének leméréséhez. A legnehezebb talán a „tollbamondás”: hallás után kell leírni az eredeti angol szöveget. Aki az angol kiejtés nyomán Burundi fővárosának nevét hibátlanul leírja, már meg lehet magával elégedve.

A Browse menüpontot választva beállíthatjuk, hogyan akarunk gyakorolni: a szavakhoz akarunk mondatokat keresni, vagy a mondatokat akarjuk szavakra tördelni. Minden általunk beírt szónak megjelenik a fordítása és azok a mondatok, amelyekben a keresett szó előfordul. Ha rákattintunk, meg is hallgathatjuk a mondatot, és elolvashatjuk a fordítását. Működik ugyanez fordítva is; kereshetünk egy adott szóhoz mondatokat, de mindez még nem elég: egy gombnégyes segítségével azt is be tudjuk állítani, a keresett szó szöveggörnyezetéből hány szót akarunk hallani. Ez a lehetőség biztosítja, hogy az élő nyelvben gyakori szóösszevonásokat és az ún. gyenge alakokat külön is gyakorolhassuk. A kiválasztott mondatban lévő nyelvtani jelenségeket a Grammar... gombra kattintással tanulmányozhatjuk. Ezzel a gombbal tulajdonképpen a nyelvtankönyv megfelelő fejezetét hívjuk be; szisztematikus tanuláshoz azonban a nyelvtankönyv a menüből közvetlenül is elérhető.

Mi lesz a nyelvtanárokkal? A ClipDIC – hacsak ki nem kapcsoljuk ezt a funkciót – fennhangoz igazít útba és értékeli is a a feladat-megoldásokat. Számukra egy remény marad: talán ők diákjaiknál előbb veszik meg a nyelvtanító CD-t, így rájönnek, hogy a Nyomtatás funkciót külön nekik találták ki a fejlesztők. Szószedetet fordítással vagy anélkül, egy vagy több kiválasztott klip szövegét angolul és/vagy magyarul, szó- és mondatkiegészítő tesztek, totót és javítókulcsot is lehet nyomtatni. A nyomtatott szövegek TXT fájlalba kerülnek, ezeken aztán szövegszerkesztővel lehet tovább munkálkodni.³

Snoopy mint Nyelvmester

A VISION-X Kft. kezdő szintű nyelvtanító CD-i után itt a nyelvvizsgák „ré-mére”, a nyelvtani tesztekre felkészítő program. Aki próbálkozott már a vizsgával, biztosan a legnehezebb feladatok közé sorolja a mi nyelvi szokásainktól oly különböző előjárók és igevonatok megtanulását. Ezek „bemagolása” egy kicsit unalmas és nehezen gyakorolható: ha van egy megoldási kulcs, ember legyen a talpán, aki nem nézi meg a soron következő megoldást; ha pedig nem kapunk azonnali visszajelzést, akkor nem tudjuk a helyes megoldást sem rögzíteni az agyunkban. Mindeme hiányokat pótolja a Nyelvmester sorozat újabb tagja, a Haladó angol tesztek, amely vállalja a felkészítést a középfokú nyelvvizsgára.

Érdeemes a Beállítások ablakkal kezdeni: itt találjuk meg azokat a funkciókat, amelyekkel meg tudjuk változtatni a program eredeti összeállítását. A tesztekét

az előre meghatározott sorrendtől eltérően, illetve valamennyit összevontan is lehet gyakorolni. A válaszadásra kérhetünk időbeli korlátozást – attól függően, mennyi gondolkodási időt engedélyezünk magunknak az egyes kérdések, illetve az egész teszt megoldására. Meg lehet változtatni a tesztekben lévő mondatokat is: ekkor a véletlenszerűen összeállított kérdések ikonra kell kattintani.

Nagyon hasznos a „magyarnak álcázott marslakók” számára, ha a Megoldás hallás után beállítást választjuk. Ekkor úgy kell megadni a választ, hogy nem lehet látni a feladat szövegét. Ezt a megoldást nyilván csak az „igazi” haladóknak ajánlhatjuk, a többiek eleinte úgy gyakorolhatják az élőbeszéd megértését, hogy rákattintanak a Kimond gombra, és úgy hallgatják meg a képernyőn látható mondatokat.

A program használatát a menüből hívható súgórendszer mellett lebegősúgó is segíti: ha egy másodpercig megállítjuk az egérkurzort, láthatóvá válik a szöveg, ha kicsit tovább otthagyjuk, ki is mondja a súgó szövegét (feltéve, hogy a beállítások ablakban nem kapcsoltuk ki). Kíméli a számítógép erőforrásait, ha kevesebb aktív feladatot kérünk tőle: ha gyakran használjuk a Nyelvmestert (márpedig azért vettük meg, hogy sokat tanuljunk vele), érdemes az egyébként látványos, a program indításakor „felporladó” képeket is kikapcsolni. Ha közben szünetet akarunk tartani, csak rá kell kattintani a hortyogó Snoopy-ra ahhoz, hogy az időmérés megálljon.

A tesztelés során egyedül azt sajnáltam, hogy nem lehet a kérdéseket azonnal értékelteni – ha ugyanis a Kiértékelés gombra kattintunk, a lebegő súgó közli, hogy ezzel befejeztük a teszt megoldását. Visszafelé lépegetve aztán az összes megoldásban gyönyörködhetünk, feltéve, hogy jól töltöttük ki a tesztet, és megfeleltünk a nyelvvizsgán.⁴

Gyermekkuckó

Nem is kellett túl sokat várni azokra a CD-ROM-okra, amelyek a gyerekek szórakoztatására és a tanulás nehéz munkájának könnyítésére készültek. A három bemutatott lemez között az egyiknél az eredeti mű a garancia arra, hogy minőséget adunk a gyerek kezébe, a másiknál a korábbi CD-k színvonala a biztosíték, de a közismert háttér – ma divatos szóval: referencia – nélkül színre lépő alkotók bemutatkozása is ragyogóan sikerült.

Amikor még nem süllyedt Noé bárkája...

Alig száz éve a Föld jelentős része még szinte érintetlen volt: még nem kezdődött meg az a borzalmas pusztítás, amelyet egy évszázad alatt a civilizáció végbevitt. Ezt a paradicsomi állapotot idézi fel a Kossuth Kiadó multimédia CD-je, amely az először 130 éve megjelent „nagy Brehm” 18 kötetes kiadása alapján készült.

Alfred Brehm, aki eleinte mérnököknek tanult, apjától örökölte a természet iránti vonzódását, és tőle tanulta az elejtett madarak kitömésének mesterségét is. Ennek jó hasznát vette, amikor 18 éves korában, 1847-ben elindult első afrikai expedíciójára. Abban az időben a zoológia tudománya még csak a rendszertani, illetve állatszervezettani ismeretekre korlátozódott: az állatok természetes kör-

nyezete és viselkedése még nem volt a tudományos megismerés tárgya. Éppen emiatt lett Brehm halhatatlan; ő volt az első, aki fölismerte az élő környezet tanulmányozásának jelentőségét. Könyvének előszavában is ír erről: csak az élő állat a mozgásra, érzésre képes lény, a kitömött, szeszbe rakott állat mindenkor holt tárgy marad. A maga idejében Az állatok világa „... egyértelmű kedvező megítélésben részesült, általánosan elterjedt, amelyet mindenki tanító örömmel és köszönettel üdvözölt, mindenki tanuló élvezettel és haszonnal olvasott, amelyet majdnem minden művelt nép nyelvére lefordítottak...”. Több kiadást ért meg Magyarországon is; a magyar kiadások nem egyszerű fordítások, hanem igényes átdolgozások voltak. Legjobb tudomásunk szerint a világon elsőként most a Kossuth Kiadó adta ki CD-ROM-on ezt a nagyszabású és nagyhatású művet.

A lemezen a 18 kötet szövege faksimileként olvasható. Az indexekben a Windows eszközeivel lehet keresni az egyes állatfajok magyar és latin nevére, és külön a képekre, a videobetétekre, illetve a hangokra. Kötetenként is olvashatjuk a szöveget; attól függően, hogy az emlősök, a madarak vagy a halak érdekelnek bennünket, választhatunk a róluk szóló hatalmas mennyiségű, több mint 8000 oldalnyi szöveg és 2500 eredeti kép közül.

Reménykedjünk, hogy ez a CD – amelynek minden egyes példánya tíz fa életét mentette meg – hozzájárul ahhoz, hogy azok a gyerekek, akik ma erről a lemezről ismerik meg a letűnt paradicsomi állapotokat, majd más szemlélettel közelítenek az élővilághoz, és segítenek a Brehmből sugárzó harmóniát visszaállítani a Földön.⁵

A zöld manók esete a multimédiával

A környezetismeret az egyik legnehezebb tantárgy lett az iskolában. Hogy a tanulás mégis inkább játéknak, mint nehéz munkának tűnjön, az Ábécéskönyv Kiadó és a Profi-Média Kft. a zöld manókat és a számítógépet hívta segítségül. A Manóka-Land (vagy netán Manó-kaland?) CD egy pályadíjnyertes tankönyvesalád első kötetéből készült. A szerzők bevallott célja a természet és az épített környezet megismertetése, és ezen keresztül megszerettetése. A játékos, rejtvény-jellegű feladatok a családi élet, a lakóhely, az otthon, az iskola, az időjárás és más hasonló témakörökben csoportosítva segítik az első és második osztályos gyermekeket a tananyag elsajátításában.⁶

Mibajod szultán és a Nagy Mindentudó Kódex viszontagságai

Az ellopott kódex titka címmel jelentette meg a MINOR Kft. az első magyar CD-ROM mesejátékot, amely azonnal el is nyerte a kétévente tartott HUNGARODIDACT konferencia és vásár nagydíját. A tüneményes mesejáték bonyodalmai az álomszuszék Mibajod szultán Nagy Mindentudó Mibajod Kódexének ellopásával kezdődnek. A kódex visszaszerzésére Marcipán király és Mibajod szultán együtt indulnak el, bejárják a krumplievő krumplifejűek, a pumpa nélkül kerekező keréklábúak és patkóhiányban szenvedő lólábúak országát, míg végül eljutnak a gonosz Szilvórium király birodalmába. A tolvaj, a Hosszúlépés nevű

títkosügynök azonban hiába lopta el a mindentudó kódexet, mivelhogy Szilvórium országában senki sem tud olvasni (kell a kicsiket az olvasás irányába noszogató ennél erősebb motiváció?). A zenés mesejáték meghallgatása és elolvasása mellett a szöveget nyelvtani feladatlapok segítségével is föl lehet dolgozni. A színes képek egy gombnyomásra kirakós játékká válnak; ne szégyelljük, hogy a gyerek hamarabb veszi észre nálunk, melyik részlet hová való.⁷

¹ *Parcel 301 : Jovánovics. Bp. : Ikon ; ABCD, 1995.*

² *Anyanyelvi könyvespolc. Bp. ; Szeged : Akadémiai K. ; Scriptum, 1995.*

³ *ClipDIC English, part 1 : Kulcs az élő nyelv megértéséhez. Baja : Profi-Média, 1995.*

⁴ *Nyelvmester, nyelvoktató CD: Haladó angol tesztek. Bp. : Vision-X, 1995.*

⁵ *Az állatok világa / Alfred Brehm. Bp. : Kossuth K. ; Vision-X, 1995.*

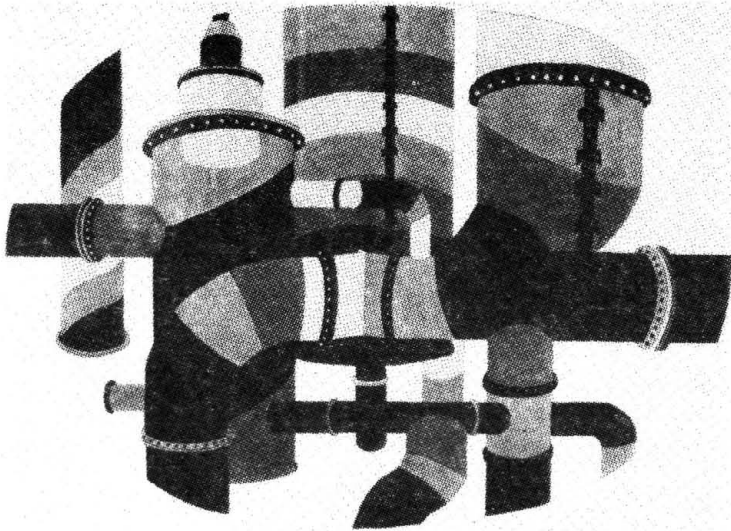
⁶ *Manóka-land : játékos képességfejlesztő oktatóprogram kisiskolásoknak. Baja : Ábécéskönyv K. ; Profi-Média, 1995.*

⁷ *Az ellopott kódex titka : CD-ROM mesejáték. Bp. : MINOR Kft., 1995.*

Tószegi Zsuzsanna

„Mi újság?” (és mi nem) – adalék a kurrens magyar sajtó sajátosságaihoz

Az előadásra készülődve arra gondoltam, megnézem, mit írnak mostanában az újságírók az újságról. Értékes információkat lehet szerezni többek között a „Magyar Sajtó”, a „Signum Média Hírlevél” vagy a „Tisztesség” egyes számaiból arról, hogy mi történik sajtóberkekben: ki akar új lapot indítani, milyen lapok szűnnek meg stb. Havi kiadványokról lévén szó, a három említett lapból ebben az évben október közepéig 10-10 szám jelent meg. Az utolsó számokra nem is számítottam, hiszen a nyomdák sokszor összegyűjtve, késve küldik el a köteles példányokat, de szeptemberig valamennyi számot jogosan várhattam. Kiderült, hogy ebben az évben a Magyar Sajtóból csak az 1. szám, a Signum Média Hírlevélből pedig csak a 6., 7., 8. szám érkezett köteles példányként. A Tisztességből a 7/8. számig valamennyi számot kézbe vehettem. Az arány tehát a következő: 27 megjelent lapszám helyett 12-t szolgáltatott köteles példányként a nyomdák. Nem lehet természetesen ezt az arányt az egész magyar sajtóra érvényesnek tekinteni, de tény, hogy a jelenleg érvényben levő, elavult, sokak által megkérdőjelezett kötelespéldány-rendelet rengeteg problémát jelent az Országos Széchényi Könyvtárnak és az egész könyvtáros társadalomnak. (A jövőre vonatkozó hatása külön elemzést kíván.) A köteles példányjog érvényesítése olyan apparátust és adminisztrációt igényelne, amellyel az OSZK nem rendelkezik, és amelyet

az 1986. évi rendelet szabályaival nem lehet egyértelműen alátámasztani. Évek óta készül e rendelet megújítása, a nemzeti könyvtár részéről Rády Ferenc főosztályvezető vesz részt az előkészítő munkákban. A jelenlegi tervezet 11 köteles példányt javasol, ennek a kiadók egységesen ellenállnak, maximum 5 példányt tudnak elfogadni. További tárgyalások, egyeztetések szükségesek, miközben még az sem dőlt el, hogy a köteles példány-rendelet miniszteri- vagy kormányrendelet lesz-e?

Mit jelent számunkra ez a bizonytalan helyzet? Elsősorban azt, hogy a be nem küldött kiadványok nem kerülhetnek nemzeti bibliográfiai feldolgozásra. Nem csupán arról van szó tehát, hogy a nemzeti könyvtár és a köteles példányra jogosult könyvtárak nem kapják meg az adott kiadvány egyes számait, hanem arról is, hogy esetenként még csak tájékoztatást sem kapnak a megjelent kiadványokról. Másodsorban rengeteg pluszmunkát jelent, hiszen ki kell nyomozni, hogy mi az, ami megjelent, de nem érkezett be köteles példányként, azután pedig reklamálni kell a hiányzó számokat. A reklamálási eljárás során hivatalosan a nyomdát kell megkeresni, hiszen a nyomda kötelessége a tudományos célú köteles példány-szolgáltatás. Máris szembekerülünk a mai magyar sajtó egyik sajátosságával: nincsenek állandó nyomdák (a későbbiekben látni fogjuk, hogy szinte semmi sem állandó), tehát sok esetben a kiadó számonként más nyomdát bíz meg a kiadvány előállításával. Éppen a napokban volt arra egy konkrét példa, hogy beérkezett egy új periodikum 1. évfolyam 3. száma. Ennek alapján a köteles példány-szolgálat munkatársa a nyomdánál reklamálta az előző két számot, ekkor derült ki, hogy azokat nem ők készítették. Következő forrás a kiadó, ott azt a választ kaptuk, hogy a 2. szám nyomdáját meg tudják mondani, de már ők sem tudják, hogy az első számot ki nyomtatta.

Ezek után joggal merül fel a kérdés: ki és hogyan adhat ki időszaki kiadványt ma Magyarországon? Ezt az „1986. évi törvény a sajtóról” szabályozza. Az évek során ezt a törvényt toldozták-foldozták, többször kiegészítették, módosították.

Évek óta halljuk, hogy mennyire szükség lenne az új sajtótörvényre, amely vagy a médiatörvény része lenne, vagy összhangban lenne vele. 1994-ben részt is vettünk az MKM által összehívott sajtótörvény-előkészítő ad hoc bizottság munkájában, de azóta semmi konkrétum. A jelenlegi sajtótörvénynek van egy „Értelmező rendelkezések” része, ebből kiderül, hogy a törvény szempontjából:

„f/ időszaki lap: az a napilap, folyóirat és egyéb lap, valamint ezek melléklete, amely egy naptári évben legalább egyszer megjelenik, azonos címmel és tárgykörrel kerül kiadásra”.

A Minisztertanács 12/1986.(IV.22.) számú rendelete a végrehajtásról egyértelművé teszi, hogy belföldi időszaki lapok **alapítására** a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala ad **engedélyt**. (Kiemelt szavak: alapítás, engedély.) 1988 decemberében megszűnt a Tájékoztatási Hivatal, ezután az 1989. évi módosító rendelkezések szerint: „Időszaki lap **előállítás**a és nyilvános közlése bejelentési kötelezettség alá esik”. A belföldi időszaki lapot a bejelentés alapján a Minisztertanács Hivatala nyilvántartásba veszi. A nyilvántartott lapokról **okiratot** kapott a lapalapító vagy a kiadó vezetője, akire a **bejelentési kötelezettség** hárult. (Kiemelt szavak: előállítás és nyilvános közlés, bejelentés, okirat.) 1989 végétől a nyilvántartás a Művelődési Minisztériumban, majd jogutódjában, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban történik. 1994. augusztus 1-jétől a nyilvántartásba vételért 10 000,- Ft-ot, a változások bejegyzéséért 5000,- Ft-ot kell fizetni. Újabb módosítás 1995 májusától: okirat helyett az MKM **határozatot** állít ki. (Kiemelt szó: határozat.) A végrehajtási rendeletről eltérően az évenként legalább kétszer megjelenő időszaki kiadványok számára kötelező határozatot kérni. Az MKM sajtónyilvántartásában jelenleg mintegy 8500 cím szerepel – ezek egy része soha nem jelent meg. Ezt azért merem biztosan állítani, mert az MKM sajtónyilvántartásának munkatársai 1993-ig rendszeresen, kb. négyhavonként, félévenként átadták nekünk a náluk nyilvántartásba vett címek listáját. Ezt mi behasonlítottuk az IKB – Magyar Periodika Adatbázisban, s megállapítottuk, hogy a lapalapító cégek, magánszemélyek sok esetben nem igazán megjelentetni akartak egy adott címen egy bizonyos kiadványt, csak „le akarták védeni” az adott címet más – esetleg konkurens – cég elől. Az MKM sajtóosztálya ugyanis ellenőrzi, hogy azonos cím szerepel-e már a nyilvántartásában, s ha igen, megtagadja a határozat (régábban okirat) kiállítását. Bibliográfusi gondolkozással ez így nem egészen logikus, hiszen vagy megjelenhetnek azonos címmel különböző kiadványok, mint ahogy valójában megjelennek, vagy nem, de ebben az esetben nem lehet elég az MKM nyilvántartása. Egy példa: a Pesti Hírlap-sztori. Amikor 1989-ben a Pesti Hírlap Kiadó Kft. engedélyt kért lapalapításra Pesti Hírlap címen, problémát jelentett, hogy egy másik cég, egy akkoriban alakult rt. ugyanezt a címet már bejegyeztette. Az nem volt kérdés, hogy Kossuth Lajos 1841-ben indított lapjának méltó utóda lesz-e a készülő kiadvány. A sztorit egyébként érdemes elolvasni a Szignum Média Hírlevél 1994. évi júliusi számában.

Mások, konkrétan például autó-motor értékesítési és hirdetési témával, valamint szexlapnak nevezett pornóval foglalkozó cégek egyszerre több címre is kértek okiratot, ezek közül aztán néhány lapot ki is adtak. Ez számunkra azért jelentett problémát, mert a Magyar ISSN Iroda szolgáltatásai közé tartozik az előzetes ISSN szám megállapítása. Ez a nemzetközi azonosítószám – tévesen – úgy szerepel a kiadók, nyomdák tudatában, hogy alkalmas adókedvezmény igénybe

vételére. (Az adókedvezményre egyébként az okirat alapján megállapítható ITJ szám jogosít.) Azok, akik egyszerre több címet is „levédtek”, még biztosabbak akartak lenni a dolgukban, s mindegyikre kértek előzetes ISSN számot is. Sokáig tartott, amíg rájöttünk, hogy milyen szándék húzódik meg a sok ISSN kérés mögött. Sajnos, sorolni lehetne azokat a kiskapukat, amelyeket megtalálnak azok, akik a mai sajtótörténet negatív lapjait írják.

*

A továbbiakban címszavak köré csoportosítva szeretnék tükröt állítani a sajtó elé.

Egy adott évben megjelenő kiadványok száma

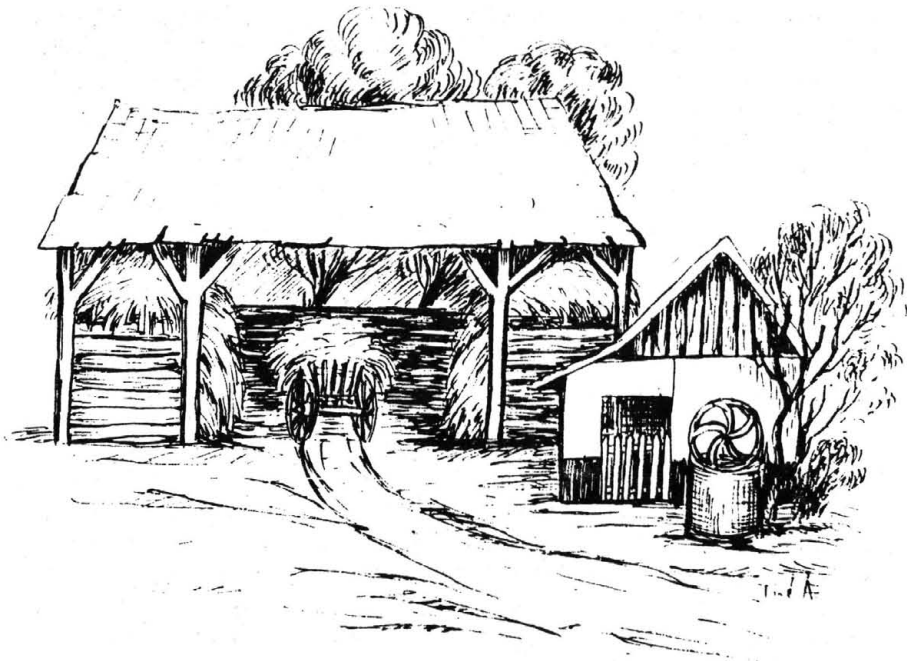
Nagyon érdekes dolog a statisztika, helyükre teszi a dolgokat. Úgy tűnt, hogy az éves kiadványszám vonatkozásában igen nagy az ingadozás. Az IKB Magyar Periodika Adatbázis alapján statisztikát készítettünk a magyar sajtóról különböző szempontok szerint, és magunk is meglepődve tapasztaltuk, hogy évi 3 500 – 3 900 között mozog a köteles példányként beküldött, és az adatbázis gyűjtőkörébe tartozó kiadványok száma. Jelen előadás keretében a *kiadvány vagy periodikum* kifejezés mindig az *egy adott címen* megjelenő időszaki kiadványt jelenti, függetlenül attól, hogy hány száma, kötete jelent meg. Visszatérve az évente megjelenő címekre: 600, de maximum 1 000 lehet azoknak a kiadványoknak a száma, amelyek nem tartoznak a nemzeti sajtóbibliográfia gyűjtőkörébe, tehát egyelőre számítógépes feldolgozásuk nem történt meg, így mai témánkon is kívül rekednek.

Megfelel a bibliográfus által érzékelt többletmunkának viszont az új, illetve címváltozás után újként jelentkező kiadványok száma. A számítógépes feldolgozás 10. évében, tehát 1986-tól összesen 7 864 új tétel gazdagította az IKB adatbázist. A legkevesebb új cím – az 1995-ös eddig még nem teljes évet leszámítva – 1987-ben jelent meg: 464, a legtöbb pedig 1991-ben: 1 287. Természetesen ezek az adatok csak 1995. október 21-én voltak érvényesek, hiszen a feldolgozó munka folyamatos, és rendszeresen feldolgozunk két-három évvel ezelőtt megjelent kiadványokat, amelyek késve érkeznek köteles példányként, illetve nem az induló számuk érkezett be, s reklamátlás után várunk az első számra – remélve, hogy beküldik. Sok esetben érdemes várakozni, 739 esetben viszont (az induló szám hiányában) kénytelenek voltunk a feldolgozást egy későbbi szám alapján elvégezni. Minden 10., illetve 11. új kiadvány esetében tehát nem jutottunk hozzá az induló számhoz. Azt hiszem ezt nagyon rossz aránynak kell tekintenünk.

Az új címeknél maradvány néhány érdekes és jellemző adat:

A 7 864 új kiadvány közül 1 000-ról biztosan tudjuk, hogy még az indulás évében megszűnt vagy címváltozott, közülük 547 csupán egy alkalommal jelent meg. Ezek egy része választási kiadvány lehetett, amelyek esetében nagyon nehéz volt dönteni, hogy szórólap-e valójában a magát 1. évfolyam 1. számmal sorszámozó pártlap, vagy a választások után is lesz folytatása.

A vizsgált új kiadványok közül 1 872-ről semmit nem tudunk az indulás éve óta, a következő években ugyanis nem érkezett köteles példány. Az Országos

Széchenyi Könyvtár Köteles példány-szolgáltatának arra van kapacitása, hogy ha beérkezik egy kiadvány egy adott száma, és kardexeléskor kiderül, hogy előző száma vagy számai hiányoznak, akkor azokat reklamálja. Így egy bűvös körbe zárul a bibliográfia, hiszen ami nem érkezett be, az vagy nem jelent meg, vagy megjelent, csak éppen nem küldték be köteles példányként. Ezeket a kiadványokat tehát gyakorlatilag megszűntnek lehet tekinteni, akár le is lehetne őket zárni, ha nem lennének olyan tapasztalataink, amik azt mutatják, hogy előzőleg nem árt komoly nyomozómunkát végezni. Így aztán úgy döntöttünk, hogy biztosan élőnek, „kurrensnek” tekintjük azokat a kiadványokat, amelyek a tárgyévben vagy az azt megelőző évben megjelentek; lezárjuk azokat a kiadványokat, amelyek megváltoztatják címüket, vagy hitelt érdemlően tudomásunkra jut, hogy megszűntek – ebben jelent például segítséget az előadásom elején említett szak-sajtó is –, ezen kívül vannak a bizonytalanok, ezek valószínűleg megszűntek, hiszen évek óta nincs hír róluk. Ha mégis, mint legutóbb például a *Honvédorvossal* történt, amely kiadványról kiderült, hogy él, csak a köteles példányok nem érkeztek, nos ilyen esetben örömmel regisztráljuk a reklamálásra beérkező számokat, s máris megváltozik a kiadvány státusza.

Arra vonatkozóan is van kimutatható adatunk, hogy az egyes években újonnan induló kiadványok közül hány jelent meg azóta is minden évben. Csak néhány szélső értéket sorolnék fel: 1986-ban 552 új periodikum volt, közülük 1995-ig 11 jelent meg minden évben, 1989-ben az új indulások száma: 840 volt, az előző szempont szerint érintett kiadványok száma: 110. Minél közelebb esik az indulás éve 1995-höz, annál több az ezt követően évenként folyamatosan megjelenő kiadványok száma. Az 1993-as 909 új indulásból 272 jelent meg 1994-ben és 1995-ben is.

Az új indulásokkal kapcsolatban jellemzőnek tekinthetjük, hogy címváltozásról van-e szó, esetleg egy régebbi kiadvány újraéledéséről, illetve újraindulásáról vagy teljesen új időszaki kiadványról. Adataink szerint a 7864 új indulású periodikum közül 2017-nek volt valami előzménye. Közülük 165 azonos címen élt már előzőleg, de a jelenlegi szerkesztőség nem vállalt szoros kapcsolatot az előző kiadvánnyal. 66 kiadvány esetében újraindulásról van szó, tehát vagy folytatja az újraéledő kiadvány az eredeti kiadvány számozását hosszabb szünetelés után, vagy teljesen új számozást kezd, de hivatkozik az újraindulás tényére.

Kiadóváltozás

1989 előtt is szokás volt, hogy intézmények, melyeknek nem lapkiadás volt a fő tevékenységük, saját kiadványaik esetében kiadók is voltak. Ugyanakkor volt néhány kiadóvállalat, ezek adták ki a nyilvánosan terjesztett kiadványok nagy részét. Az adatbázisból kigyűjtöttem a kiadókra vonatkozó adatokat, s a teljesség igénye nélkül mondanék egy-két példát az 1987-ben megjelent periodikumok kiadására vonatkozóan. A budapesti kiadók közül a Lapkiadó 317, a Hírlapkiadó és az SKV egyenként 100-nál több, az ILV és az Akadémiai Kiadó 90-90, a Népszava 55, a Delta 42, a Pallas és a Sportpropaganda 23-23 kiadványt adott ki. Vidéken minden megyében volt megyei lapkiadó vállalat. Ezek kiadásában összesen 364 kiadvány jelent meg, ez átlag 20-20 kiadványt jelent. Legtöbb periodikumot a Veszprém Megyei Lapkiadó adott ki: 41-et, legkevesebbet pedig a Békés Megyei Lapkiadó: 4-et. Csak érdekességképpen jegyzem meg, hogy egy magánkiadás volt: a pécsi Dlusztus József jelentette meg a *Dlusztus család krónikáját*.

1989 után a lapkiadók fokozatosan eltűntek, kft.-k, rt.-k alakultak lapkiadási céllal.

Az 1995-ben eddig feldolgozott 2205 periodikumhoz elkészítettem egy kiadói mutatót. (Közbevetőleg: tapasztalataink azt mutatják, hogy nyilván több kiadvány jelent meg – ismét a kötelező példány-probléma: nyomoznunk kell a be nem küldött kiadványokat.) A kiadói mutató alapján azt látjuk, hogy mind a budapesti, mind a megyei közéleti lapok kiadójának nevében sok esetben a lap neve szerepel, például: Népszava Rt., Népujság Kft., Délvilág Rt., Napló Kft. A vidéki kiadók sok esetben 1-2 időszaki kiadvánnyal jelentkeznek, de a budapesti kiadók sem adnak ki egyenként 30 kiadványnál többet. Az Akadémiai K. 20, a Burda Budapest Kft. 10, az Erasmus Press Kft. 16, a Hírlapkiadó Rt. 14, a Közlöny- és Lapkiadó Kft. 29, a Semic Interprint Kft. 19 periodikumon szerepel kiadóként. Az egyetemek, főiskolák, tudományos intézmények, egyesületek, intézetek és egyéb testületek saját kiadványaik esetében általában ellájták a kiadói teendőket is.

Eddig kiadóváltozás címszó alatt a kiadással foglalkozó intézményekkel kapcsolatos változásokról volt szó. Ez számunkra azt is jelenti, hogy egy adott kiadványt a megjelenése során több kiadó ad ki. Ezt az időszaki kiadvány életleírásában egyszerű adatváltozásnak kezeljük, ha ez nem jár néhány esetben címváltozással is. A kiadók és a lapalapítók kapcsolatához, a kiadók egyeduralmához

vagy éppen függőségéhez nem tudok hozzászólni sem, ez nem a könyvtárosok, bibliográfusok világa. Mi csak a következményeket érzékeljük, s vezetjük szorgalmasan az új kiadói neveket.

Az előbbieken szoltam már a periodikumok címváltozásairól. Örvedetes viszont, hogy van jónéhány kiadvány, amelyik olyan erős laptulajdonossal, vagy olyan kialakult profillal rendelkezik, hogy minden változás ellenére azonos címen jelenik meg évtizedeken, sőt egy évszázadon keresztül. 14 kiadvány címét és indulásának évét szeretném itt felsorolni, amelyek a múlt században indultak, s a mai napig megjelennek, igaz, hogy kisebb-nagyobb szüneteléssel, de tartva a folyamatosságot a számozásban és a kiadvány jellegében.

Orvosi hetilap (1857)

Szemészet (1864)

Századok (1867)

Typographia (1869)

Magyar nyelvőr (1872)

Pénzügyi közlöny (1874)

Magyar könyvszemle (1876)

Népszava (1880)

Egészség (1887)

Hadtörténelmi közlemények (1888)

Irodalomtörténeti közlemények (1891)

Igazságügyi közlöny (1892)

Időjárás (1897)

Halászat (1899)

Ezek a legrégebben élők, rajtuk kívül van még 24 olyan kiadvány, amely 1900 és 1944 között indult és máig él (ugyancsak kisebb-nagyobb szüneteléssel).

Ha minősíteni lehetne a kiadványok „életvitelét” a bibliográfusoktól ezek a lapok kiváló minősítést kapnának. De mit szóljunk azokhoz a kiadványokhoz, amelyek kiadváltozás miatt megváltoztatják címüket? Néha csak abból áll ez a címváltozás, hogy a cím elé az „új” szó kerül. 1989 előtt ez csak elvétve fordult elő, sokáig példának a szinte egyedülálló *Új Tükör* szerepelt mindenütt. 1989-ben már 14 ilyen címváltozás volt, 1990-ben 38, majd évenként fokozatosan csökkent a számuk. Az is jellemző, hogy azóta több kiadvány már visszatért az eredeti címhez. Ilyen például az *Őszidő*, amelyet 1989-ben a Kossuth Kiadó adott ki. 1990-ben a kiadást átvette az IPV, ekkortól Új Őszidő a címe 1992. májusig, bár közben 1991-től az U & M Kft. a kiadó. 1992. júniustól az InterProtector Kft. adja ki a lapot, immáron ismét Őszidő címen. 1994-től az Őszidő Alapítvány kiadásában jelenik meg a lap, szerencsére újabb címváltozás nem történt. Ugyancsak 1990-ben lett a Néplap-ból *Új Néplap*, a Horizontból *Új Horizont*, a Dunántúli naplóból *Új Dunántúli napló* és így tovább.

A kiadó és a laptulajdonos közötti tisztázatlan jogviszony és az új, mindenre kiterjedő sajtótörvény hiánya is szerepelnek az okok között, amelyek például az *Elite* körüli bonyodalmakat okozták. Ez a sztori is külön feldolgozást igényel, most csak annyit szeretnék az ügyből kiemelni, hogy az ellenségeskedővé vált két szerkesztőség bírósághoz is fordult a kiadvány címének és logójának védelmében. Az egyik szerkesztőség úgy döntött, hogy minden lehetséges címvariánst

védetté tesz, így ugyanazon a napon 7 (kicsit különböző) címre kért okiratot az MKM-től. Mind a 7 okiratot meg is kapták, ezekről másolatot adtak át a M. ISSN Irodának (az előzetes ISSN-ről sikerült lebeszélni a szerkesztőség vezetőjét). A többszörös címváltoztatás során eddig két kiadvány már meg is jelent. Talán vége a harcnak, így az 5 megmaradt határozat is azok számát szaporítja, amelyek mögött soha nem lesz kiadvány.

A megjelent periodikumok típusában történt változások

Anélkül, hogy bármilyen komoly elemzésre vállalkoznék, néhány példával szeretném illusztrálni, hogy ezen a téren is szembetűnő a változás. 89-90-től megjelentek a különböző pártok lapjai. 1986-ban 50 pártlapot regisztráltunk, 1994-ben: 165-öt. Eltűntek viszont a tsz-lapok, csökkent, s egyre inkább csökkenőben van az üzemi lapok száma. Ez utóbbiak helyett az intézmény tevékenységét reklámozó propaganda kiadványok születtek. A továbbiakban, mikor számadatokat mondok, mindig az 1986-ban és az 1994-ben megjelent kiadványok számát vetem össze. Az egyházi, vallásos jellegű időszaki kiadványok száma 38-ról 145-re, a címtárak száma 11-ről 68-ra nőtt. Jelentős a változás a közéleti lapokra vonatkozóan. Az országos közéleti lapok száma 16-ről 24-re, a megyei, regionális közéleti lapok száma 21-ről 47-re, a budapesti kerületi lapoké 22-ről 51-re nőtt. Legnagyobb a növekedés a városi, községi lapok tekintetében 29-ről 504-re nőtt a számuk. A számadatokat úgy kell tekinteni, hogy néhány kiadvány 1994-ben két címen is megjelent címváltozás következtében.

A közéleti lapokkal kapcsolatban elmondanék egy történetet: 1992. január 8-i keltezésű a *Beregsurányi napló* okirata. Az alapító, a kiadó és a szerkesztőség vezetője egy és ugyanazon személy, Angalét Sándor. Ő maga hozta el hozzánk az okiratot, azt tudakolván, szükséges-e ISSN szám leendő kiadványa számára. Kiderült, hogy Angalét úr autóbusszofőr volt Pesten, s miután nyugdíjba vonult, minden idejét, erejét, pénzét Beregsurány közéleti lapjának kívánja szentelni. Írógéppel készül a kiadvány, gyorsmásolással előállított fotók illusztrálják, közéleti, honismereti és természetvédelmi cikkeket, esetenként pedig még apróhirdetéseket is tartalmaz. Annyi pénze nincs a lapgazdának, hogy 16 köteles példányt küldjön, de az én nevemre azóta is érkezik postán minden számból egy példány, ezt én minden alkalommal élvezettel elolvasom, majd átadom a köteles példány-szolgáltatnak, ahol kardexelik. A kiadvány az OSZK-ban megőrzésre kerül.

Közéleti lap tehát ez a sokszorosított, összetűzött, 4-5 lapos újság éppúgy, mint a Népszabadság, amely már CD-ROM-on is olvasható. Ez át is vezeti témánkat az adathordozóban történt változásokra. Egyre több olyan dokumentum készül, amelyeket már nem lehet sem szabad szemmel olvasni, sem a szokásos mechanikus eszközökkel használni, ezek a számítógéppel olvasható dokumentumok. 1989-től érkeznek floppy-újságok az OSZK-ba, például a *Pressdok*, a *Ban-kár*, az *Alaplap*. 1993-tól pedig CD-ROM-on megjelenő kiadványokat is kapunk; ilyenek a *Jogtár*, a *Complex – CD jogtár*, a *Magyar gazdasági jogszabályok gyűjteménye*, az *ABCD*, és hogy az OSZK kiadványait is megemlítssem: a *Magyar nemzeti bibliográfia*, *könyvek* és a *Nemzeti Periodika Adatbázis*. A CD-n mint adathordozón

kétféle dokumentumtípus található, úgynevezett szöveges, tehát olyan, amit a képernyőről csak olvasni kell, és multimédia, mint például az ABCD, ebben kép, hang és szöveges rész keveredik. Ezek közül néhány megtekinthető az előadások után a teremben levő számítógépeken. A fejlődés következő fázisa az, amikor nincs is kézzel fogható adathordozó, hanem úgynevezett online folyóiratokról van szó. Nagy kérdés, hogy ezeket hogyan kezeljük a könyvtárakban? Hogyan olvastatjuk a floppyn vagy a CD-n megjelenő dokumentumokat? Lehet-e egy online információt egyáltalán dokumentumnak tekinteni? Minden változik, a dokumentum fogalma is sok változáson ment keresztül, de úgy érzem, a dokumentumnak mindig is lényeges kritériuma marad, hogy megfogható, raktározható, visszakereshető, többször használható legyen. Ennek a kritériumnak eleget tesz minden, ami valamilyen hordozón jelenik meg, ilyen módon kerül terjesztésre és megőrzésre. Az online információ viszont állandó változásban van. Szó sincs részemről semmiféle idegenkedésről, vagy értéktételről, de tisztázni kell az új hordozókkal kapcsolatban számtalan lényeges, alapvető fogalmat. Azt tervezük, hogy az elektronikus sajtónak jövőre külön rendezvényt szentelünk, most éppen csak az első gondolataimat mondtam el velük kapcsolatban. Néhány szó erejéig a terjesztésről, amiről nálam szakavatottabb előadó fog szólni: egy olyan kiadványról már tudomásunk van, amit Magyarországon csak faxon terjesztenek.

Végül arra szeretnék röviden kitérni, hogy mit nyújt ma az OSZK, mint nemzeti könyvtár a periodikumokat érintve a többi könyvtárnak?

- Jelenleg még továbbítja a köteles példányra jogosult könyvtáraknak a gyűjtőkörükbe tartozó kiadványokat.
- Havonként megjelenteti nyomtatott formában a nemzeti bibliográfiát, negyedévenként pedig az Új periodikumok című bibliográfiai értékű jegyzéket, ezzel lehetőséget ad tájékozódásra, a saját olvasókör jobb kiszolgálására.
- Az IKB – Magyar Periodika Adatbázist – az IIF támogatásával – elérhetővé tette Interneten keresztül.
- Az adatbázist floppyn is terjeszti, a könyvtárak megvásárolhatják igen jutányos áron az adatbáziskezelő programot és a tetszés szerint kiválasztott tételeket. Saját anyagukat is módjuk van a náluk továbbépíthető adatbázisban kezelni, a helyi adatok számára megfelelő számú mező áll rendelkezésükre.

Mi az, amiről már most sejteni lehet, hogy a könyvtárak jogos igényeként fog jelentkezni? Érzésem szerint a magyar folyóiratok lelőhelyjegyzéke. Ahogy csökken a könyvtárak költségvetése, úgy lesz egyre fontosabb az, hogy például egy városban, ahol több könyvtár is működik, a magyar folyóiratok beszerzése, használatása és megőrzése összehangoltan történjék. Ehhez egyetlen feltétel hiányzik, de azt háromszor szokták mondani: pénz, pénz, pénz.

Nagy Zsoltné

(Az előadás a Magyar Periodika Kör 1995. október 25-i rendezvényén hangzott el.)

Gondolatok az elektronikus publikációkról

Kora őszi merengés a „Megvannak-e, milyenek a számítógépes adathordozókon szolgáltatott információk hozzáférhetőségének közkönyvtári feltételei?

Ki olvas floppyn könyvtári híradót, lemezújságot ki készít, hypertextben ki rögzít?”

A kérdések megválaszolása helyett, inkább a merengést választom, és az elektronikus dokumentumok előállítással illetve keletkezésével kapcsolatos technikai kérdések helyett következzenek néhány gondolat arról, hogy mi módon változtathatják meg ezek az életünket, kiadványozási gyakorlatunkat, nem felváltva a régit, hanem amellett fejlődve. Ennek kapcsán a Békés Megyei Könyvtár egy kiadványára hívnam fel a figyelmet.

4 éve jelent meg a Könyvtári Figyelőben Kokas Károly írása „A könyvtáros elektronikus környezete” címmel.

Bevezetőjében olyan hiperinformációs rendszert említ, amely annak megálmodója Ted Nelson szerint röviddel 2000 után a felhasználók milliárdjait fogja összekapcsolni „*az egész Földre és a Földet övező kozmikus térre is kiterjed majd, és tartalmazni fog minden írott dolgot*”.

E korszaknak valóban vannak jelei, így a spontán alakuló levelezőlisták mellett, az egyre szaporodó elektronikus folyóiratok, a különböző elektronikus könyvtári projectek megjelenését tapasztalhatjuk. Megjegyzem, hogy könyvtári vonatkozású hazai elektronikus folyóirat egyelőre nincs, de Rácz Ágnestől tudhatjuk, hogy a

Könyvtári Figyelő tanulmányközlő rovatát válogatva megtalálható lesz a MEK-ben.

Én kissé elfogult vagyok ezzel a világgal szemben, de talán ez megbocsátható, hiszen a kommunikációs rendszereken illetve számítástechnikai eszközökön keresztül hozzáférhető dokumentumok szembeütővé teszik azt, – amit mi persze tudunk – hogy a könyvtár kezdettől fogva a dokumentum tartalmát szolgáltatja.

Ez nagyon lelkesítő, hiszen a könyvtári lét folyamatosságát és időtlenségét sugallja.

A dokumentum formája, hordozója, hozzáférhetősége tulajdonképpen mindegy. De mégsem az.

Ma a papírközpontú világ mellett létezik az elektronikus világ, sokan tartanak attól, hogy ez válik egyeduralkodóvá.

Már az 1993-as frankfurti könyvvásárnak is főtémája volt az elektronikus publikálás, vagyis a dokumentum előállításának, továbbításának radikális átalakulása, a „*szöveg elszakadása megszokott formáitól, hogy végül elektronikus lét legyen a sorsa*.”

Ez a forradalom átfogóbb hatású, mint a gutenberg-i volt. Mindaddig a nyomtatott könyv a kézzel írott könyv nyomdokain járt, mind felépítését,

mind pedig segédeszközeit (pl. mutatók) tekintve. Az elektronikus dokumentum nemcsak a sokszorosítás technológiájában hoz változást, hanem annak felépítésében is, és „a könyv anyagi valóságával szemben a helyhez nem köthető szöveg anyagiatlanságát helyezi.”

DE!... Gyakran intem magam egy „DE!” felkiáltással meg-megálásra, felidézve a következő sorokat, melyeket most pontosan idézek, a szokásosnál kissé hosszabban:

„...Mivel tegnapelőtti előadónk a tévékazettákról beszélt, és lenyűgöző képet varázsolt elénk arról a jövőről, amelyben kazetták és műholdak uralják majd a hírközlés területét, én most felhasználom tudományos szakértelmemet arra, hogy még távolabbra nézzünk előre a jövőbe, és lássuk, miképpen lehet tovább tökéletesíteni, még sokoldalúbbá tenni a kazettákat.

Mindenekelőtt, amint az előadótól is megtudtuk, meglehetősen terjedel-

mes és költséges berendezés kell ahhoz, hogy lejátszjuk a szalagot, képernyőre vigyük a képet és hangszóróba a kísérő hangot.

Nyilvánvalóan elvárnánk, hogy ez a segédberendezés kisebb, könnyebb és hordozható legyen. Végső fokon teljesen el kellene tűnnie, és beépülnie magába a kazettába.

Másodszor ahhoz, hogy a kazettában tárolt információt átalakítsuk kép- és hanggá, energia szükséges. Ez megterheli a környezetet. (Minden energia-felhasználással ez a helyzet, ezért, ha már nem tudjuk elkerülni, csak annyit szabad felhasználni, amennyit muszáj.)

Következésképp elvárnánk, hogy a kazetta lejátszásához szükséges energia kisebb legyen. Végső fokon nullára kellene csökkennie.

Képzelnünk el tehát egy segédberendezés nélkül használható, de könnyűszerrel hordozható kazettát. Noha előállításához energia kell, felhasználása nem kíván sem energiát, sem külön jel-

szereleést. Nem kell hozzá konnektor, nem kell hozzá elem; magunkkal vihetjük oda, ahol a legkényelmesebb nézőnk: az ágyba, a fürdőszobába, a padlásra, egy fára.

A közönséges kazetta természetesen hangot és fényt bocsát ki. Nyilvánvalóan a néző számára tisztán kivehetőnek kell lennie a hangnak és a képnek, de hiba, ha magára vonja mások figyelmét is, akiket nem érdekel. Az ideális kazettát csak nézője láthatja és hallhatja.

Akármilyen ravaszak is a kapható, vagy a közeljövőben elképzelhető kazetták, mindenképpen kezelőszerveket igényelnek: van rajtuk ki- és bekapcsoló gomb, vannak gombok a szín, a hang-erő, a fényerő, a kontraszt szabályozására és így tovább. Én olyan kazettát látok a lelki szemem előtt, amelyben mindez lehetőleg gondolati parancsra történik.

Olyan kazettáról álmodom, amelyben a szalag megáll, mihelyt elfordítom a tekintetem. Mindaddig áll, amíg oda nem nézek, s akkor viszont azonnal megindul. Olyan kazettáról álmodom, amely kényem-kedvem szerint lassabban vagy gyorsabban, előre vagy hátra, kihagyásokkal vagy ismétlésekkel tudja lejátszani a tartalmát.

Valljuk be, hogy még álomnak is túl szép egy ilyen kazetta: hordozható, nem kell hozzá segédeszköz, nem fogyaszt energiát, nem zavar másokat, és többékevésbé gondolatilag irányítható.

Persze, álmodozni könnyű. Lássuk hát a rideg valóságot! Egyáltalán, létez-

het-e ilyen kazetta? Válaszom: hogyné, természetesen!

A következő kérdés: és hány évig várhatunk erre az ijesztően tökéletes kazettára?

Erre is tudok válaszolni, méghozzá egészen határozottan. Nem várhatunk rá, mert megvan már ötezer éve. Amiről mindeddig beszéltem, az ugyanis (talán már sejtették) nem más mint a könyv!" Asimov, Isaac: A Hold tragédiája. – Bp : Kozmosz, 1979.

Ezek után engedjék meg, hogy felhívjam a figyelmüket egy könyvre, mely az Évtizedkönyv címet kapta és antológiának nevezhetnénk.

A benne található írásokkal igyekeztünk felidézni, átfogni az új épületben eltöltött időt, ezért található benne a könyvtár-átadásról szóló tudósítások, az épületről szóló értékelések, alapos ismertetések az egyes részlegek munkájáról, az 1986-os békéscsabai vándorgyűlés teljes szöveganyaga, a tíz év alatt végzett irodalomkutatások jegyzéke (mely nemcsak hasznos, szórakoztató is) stb.

Egy szóval minden olyan benne van, amely ezt a korszakot jellemzi, amely egy új korszakot jelentett a könyvtár életében és ez a korszak, úgy hiszem, lezárult, most valami más kezdődik.

Ezt jelzi az is, hogy ez a könyv egy elektronikus kiadvány, egy hipertext.

Palyik Katalin

(Elhangzott Az évtizedforduló programja keretében rendezett szanazugi konferencián. Ld. 3K 1995. novemberi szám!)